

Speleologický a archeologický výzkum studny na dvoře domu č. 20 v Komenského ulici v Jihlavě

Speleological and archeological research of the well in the yard of house No. 20
in Komenského street, Jihlava

MAREK KRUTIŠ – DAVID ZIMOLA

Abstract:

The article discusses speleological and archeological researches of the medieval well located in the yard of house No. 20 in Komenského street in Jihlava. It considers the signature markings of the well and of the side corridor vented to the well, the constructions used its solidification and compares it with other findings of medieval wells in Jihlava. Discovered artefacts from the Medieval Age and Modern ages are also described.

Key words:

well, speleological and archeological researches, Jihlava, the Middle ages, the Modern period

Úvod

Na základě záměru vlastníka domu, Náboženské obce Církve československé husitské, na provedení bez-bariérového vjezdu a obnovení studny jako zdroje užitkové vody byl na této lokalitě, v ulici Komenského č. 20 v Jihlavě, proveden záchranný archeologický výzkum. Jedná se o dvorní trakt renesančního domu postavený na gotických základech s částečně dochovanou renesanční dispozicí v přízemí a se složitým systémem dvou pater gotických sklepů, který tvoří hodnotnou kulturně–historickou památku.

Samotné vyčištění studny provedla ZO ČSS 6-18 Cunicunulus Jihlava na základě objednávky Muzea Vysočiny Jihlava, p. o. Konkrétně se jednalo o odstranění sedimentů studny, parcelní číslo 2800/4 na k. ú. Jihlava. Studna se nachází v severovýchodní části historického městského jádra ve vnitrobloku mezi ulicemi Komenského, Křížová a Dominikánská (obr. 1:B).

Speleologické a archeologické výzkumy

Při terénních úpravách dvora, po odstranění vrstvy navážky tvořené úlomky cihel, kamenů a fragmentů novověké keramiky, bylo odhaleno provizorní zakrytí studny betonovou deskou se středovým otvorem, který sloužil pro usazení pumpy. Pod ní byly dvě opracované kamenné desky sesazené žlábkem k sobě s otvorem pro píst (obr. 4). Obě desky byly odstraněny, aby mohl být zjištěn stav roubení a výška vody ve studni. Po jejich odsunutí bylo zjištěno, že roubení studny je z neopracovaných žulových kamenů a jižní polovina studny je zpevněna cihlovým zaklenutím (obr. 5, 9). Klenba je tvořena dvěma pásy cihel z pálené hlíny a jako pojivo je použita vápenná malta. Jejím účelem bylo pravděpodobně zajistit horní část kamenného roubení a sloužit jako plocha pro snadnější čerpání a nabírání vody. Ve zbývajících částech jsou volně položené opracované kamenné sloupky, druhotně použité na podepření betonových desek. Zároveň je v těsné blízkosti roubení torzo kamenného koryta s otvorem ve spodní části a další opracovaný kámen s tvarem do půlkruhu a s otvorem. Západním směrem je v horní části proražen novodobý čtvercový otvor vyzděný z cihel, který dříve zřejmě propojoval studnu se sklepem domu. Před zahájením prací byla hloubka studny změřena pomocí olovnice a dosahovala 12,3 m, z toho výška vodního sloupce 10,2 m (obr. 2).

Samotné práce byly zahájeny v červenci 2010 a ukončeny byly v říjnu 2010. Po vyčerpání vody kalovým čerpadlem byla provedena revize roubení studny. Roubení studny bylo zajištěno dřevěnou plošinou pro osazení ručního vrátku. Kameny byly ostříkány proudem vody. Vyzdění z kamene končilo na pevném žulovém podloží, do kterého byla zahloubena spodní část studny. V hloubce 8 m pod současným povrchem se objevila chodba ražená v podložní hornině severním směrem, která se stáčí k západu ve směru k ulici Komenského a končí pod domovní zástavbou (obr. 3). Chodba má těsně za ústím do studny náznak rozrážky SV směru a je ukončená čelbou. Podle profilu chodby lze usuzovat, že byla ražena ručně. Ve vodním sloupci studně byly také v původní poloze části dřevěné a kovové konstrukce pumpy i s železným kováním, které spojovalo jednotlivé díly. Jedná se o dřevěné soustružené roury. Bylo nutné rozřezat je na několik kusů a vytáhnout.

Spodní část v hloubce 12,3 až 14,3 m byla zanesena bahnitým sedimentem se zbytky dřev, keramiky, skla, kostí a dalšího materiálu (obr. 10). Zároveň byl nalezen mosazný píst a kováni pumpy (obr. 11). Všechny nálezy z jednotlivých období byly v bahně promíchány a i těsně nade dnem studny se nacházely novodobé artefakty, jako např. zlomky porcelánových talířů. Po odstranění sedimentu bylo zjištěno dno studny v hloubce 14,30 m (obr. 6). Délka dřevěné pumpy byla 8,6 m, původně byla složena ze tří částí a zůstala na dvoře fary (obr. 11). Jednotlivé díly byly kónicky spojeny a spoje zpevněny železným kováním. Horní část studny je vyzděna z neopracovaných kamenů s výjimkou cihlové klenby a bočního otvoru směřujícího ke sklepu domu. Ten je zcela zanesený hlinou a nebyl vyčištěn. Podložní hornina je tvořena dvojslídnu poměrně pevnou rulou a žulou, do které byla spodní část vyražena. Tato hornina pak mohla sloužit i k vyzdívce roubení studny (obr. 5). Boční rozrážka je ve stejné hornině (obr. 8).

Popis movitých nálezů

Bahnitá usazenina na dně studny obsahovala především **fragmenty stolní a kuchyňské keramiky**, jejichž výrobu lze předběžně zařadit do širšího časového období vrcholného středověku, resp. do 13.–15. století. Jedná se o dna a výdutě běžných užitkových nádob, vyrobených na rychle rotujícím kruhu a vypálených v redukčním prostředí v různých odstínech šedé až černé barvy. Dále byly získány zlomky okrajů, výdutí i den tenkostěnných nádob datovaných do raného novověku (16.–17. století). I tyto nádoby byly vyráběny na rychle rotujícím kruhu a vypáleny v redukčním prostředí v odstínech tmavosivé barvy a navíc ještě zdobeny kolkem v podhrdlí. Chronologickou řadu uzavírají nálezy zlomků okrajů, výdutí, den a uch nádob, jež byly opatřeny po obou stranách střepe zelenými, žlutými a hnědými glazurami. Poslední – třetí skupinu keramiky lze na základě technologie výroby rámcově datovat do 18.–20. století. Všechny fragmenty keramiky byly v usazeninách promíchány tak, že nebylo možno stratigraficky rozlišit jednotlivé nálezy. Studna byla pravděpodobně pravidelně čištěna, a proto jsme nezískali reprezentativní nálezový soubor, který by umožnil datovat dobu vzniku studny ani boční chodby.

Vedle běžné kuchyňské hrnčiny obsahoval sediment ještě dva fragmenty **kachlů**, z nichž první, rámcově datovaný do 16.–18. století, je opatřen zelenou glazurou a reliéfem s vyobrazením bájného jednorožce (obr. 12). Druhý kachel, pocházející z 17.–18. století, je zdoben na čelní straně reliéfními rostlinnými motivy. Ostatní zlomky kachlů byly glazovány tmavohnědými polevami bez další výzdoby a podle tvaru je můžeme zařadit do mladších období novověku (18.–20. století). Jeden kachel byl na vnitřní straně opatřen rytým nápisem: ??12.

Keramické nálezy doplňují zlomky nádob vyrobené z **kaolínu**, pravděpodobně láhev na minerálku, a **porcelánu**, talíře, mísa, datovatelné do 19.–20. století. Dále sediment obsahoval **parohy** jelena nebo srnce a blíže neurčené **zvířecí kosti**. Na dně byly ponechány dva fragmenty opracovaných **kamenných ostění dveří** (obr. 10). Podle provedení lze oba kusy ztotožnit s jedním ostěním, které bylo vyrobeno v období pozdního středověku, přesněji ve 2. polovině 15. nebo 1. polovině 16. století.

Analogie

Během záchranných archeologických výzkumů na území města Jihlavy bylo dokumentováno několik podobných objektů – studen s kamenným roubením. V roce 1995 byla částečně prozkoumána studna v **Hluboké ulici č. 8** v místech dnešního Magistrátu města Jihlavy (obr. 1:F) s průměrem roubení okolo 2,5 m (Zimola 1995, ne-str.). Další archeologicky zkoumané studny s kamenným roubením, včetně studny na dvoře Komenského č. 20, byly v horních partiích raženy na kruhovém půdoryse s vnitřním průměrem od 1 do 1,5 m. V dnešní **Kosmákově ulici – Minoritském náměstí** před vchodem do západního křídla minoritského konventu (obr. 1:C) byla v roce 2000 znovuotevřena a vyčištěna studna s vnitřním průměrem 1,5 m a kamenným obložením do hloubky 12 m, přičemž spodní zhruba dvoumetrový úsek vytesaný ve skalnatém podloží, vyztužen nebyl (Zimola 2000, 5, tab. 3–10). V místech dnešního domu v **Úzké ulici č. 3** (obr. 1:E) byl zachycen půdorys studny s vyzdívkou z nasucho kladených kamenů o vnitřním průměru 1,30 m (Merta – Hrubý 2002, 8, obr. 8). Další studnu se podařilo částečně odhalit ve **Smetanově ulici č. 3** (obr. 1:D). Při výkopech pro odvodnění jižní stěny domu jsme narazili na zbytky již dříve narušeného kamenného roubení studny o vnitřním průměru 1 m. Kameny byly částečně spojovány jílem nebo byly kladeny „nasucho“ do hloubky minimálně 1 m, zkoumání objektu do větší hloubky nebylo možné ze statických důvodů (Zimola 2006, 7, tab. 2/292, 3/295, 6/309, obr. 5 a 10).

Studna objevená během záchranného archeologického výzkumu při stavbě **Horáckého divadla v roce 1990** (Měřínský 1992, 163) je zajímavá jednak tím, že je nejbližší k dokumentované studni na dvoře fary v Komenského ulici č. 20, a pak také tím, že v hloubce 21,5 m od povrchu bylo zjištěno horizontální boční hloubení vedoucí východním směrem, zanesené bahnitým sedimentem (obr. 1:A). Studna měla kamenné roubení (horní část) a dále byla ražena v podložní hornině. Hloubka před odstraněním sedimentů byla 18 m a byla zaplněna vodou. Z bezpečnostních důvodů ji nebylo možné vyčistit celou a dna studny nebylo dosaženo.

Závěr

Rozsahem nevelký záchranný archeologický výzkum přinesl některé dílčí informace o osídlení a stavebních aktivitách v místě dvorního traktu domu č. 20 v Komenského ulici. Jak je dobře viditelné na katastrální mapě Jihlavy z první poloviny 19. století, zkoumaný prostor se nacházel uvnitř bloku domů, které až do 20. století tvořily ucelený městský ochoz ohraničený ulicemi Divadelní, Křížová, Dominikánská a Komenského. Teprve výstavbou nového Horáckého divadla v 90. letech 20. století se jeho dispozice změnila.

Zachycené archeologické situace se nacházejí v místech dvorních traktů, které sloužily jako hospodářská zázemí měšťanských domů v dnešní Komenského ulici. Ještě v 19. století zde stály lehčí (snad dřevěné) stavby sloužící hospodářským účelům.

Nezbytnou součástí hospodářského zázemí domu byla také studna, která představovala ve středověku pravděpodobně jediný zdroj pitné vody. Podle stupně znečištění bahnem je zřejmé, že byla pravidelně udržovaná a svému účelu sloužila ještě v první polovině 20. století. Zajímavý je styl vertikální ražby, který má v dolních partiích nikoliv kruhový, ale obdélný průřez. S tímto profilem se setkáváme spíše u důlních šachet (srov. výzkum zaniklé hornické aglomerace na Starých Horách u Jihlavy; Hrubý 2011, 72, 73).

Dalším zajímavým objevem byla horizontální úzká chodba vyhloubená ze stěny studny (obr. 7). Účel ražby boční chodby ani její datace nejsou jasné. Je možné, že se jedná o nedokončenou spojovací chodbu s podzemními prostory vedlejšího domu. Pravděpodobněji však šlo o průzkumnou chodbu s cílem najít vydatnější zdroj vody nebo snad i nerostné suroviny.

Ačkoliv u žádné zkoumané studny nejsme schopni určit dobu její výstavby, můžeme vzhledem k sporadickým nálezům středověké keramiky a k životní nutnosti hledat alespoň jeden zdroj vody v každé městské čtvrti předpokládat dobu jejich stavby nejpozději ve 14. století. Nejdříve pravděpodobně postačoval průměr okolo 1–1,5 m, později mohly být některé studny rozšiřovány (např. v Hluboké ulici č. 8) z důvodu větší potřeby vody v měšťanských domácnostech a hospodářských provozech.

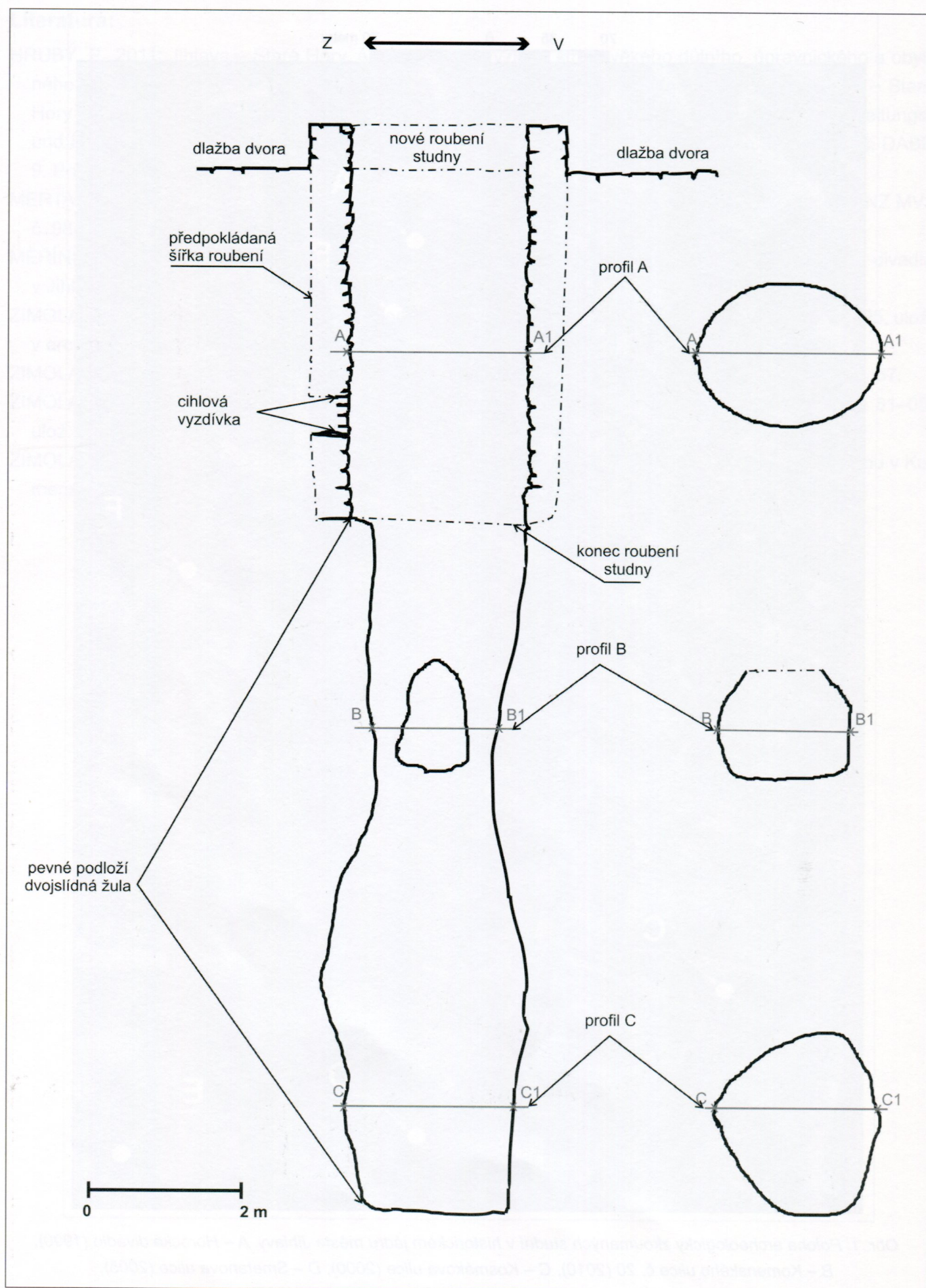
Literatura:

- HRUBÝ, P., 2011: Jihlava – Staré Hory. Archeologický výzkum středověkého důlního, úpravnického a obytného areálu v letech 2002–2006. Příspěvek ke studiu středověkého rudného hornictví. Jihlava – Staré Hory (Iglau – Altenberg). Archäologische Ausgrabungen des mittelalterlichen Bergbau-, Aufbereitungs- und Siedlungsplatzes in den Jahren 2002–2006. Zum Studium des mittelalterlichen Erzbergbaus, DABP 9. Praha – Brno.
- MERTA, D. – HRUBÝ, P., 2002: Jihlava, Čajkovského 34–36, Úzká 3, NZ č. A35/02, ulož. v archivu NZ MVJ č. 98.
- MĚŘÍNSKÝ, Z., 1992: Výsledky záchranného archeologického výzkumu na staveništi Horáckého divadla v Jihlavě (1990–1991), VSV OVS VIII., 163–171.
- ZIMOLA, D., 1995: Zpráva z výzkumu ve sklepě domu jihlavské radnice – Hluboká 8, NZ MVJ č. 01–95, ulož. v archivu NZ MVJ č. 19.
- ZIMOLA, D., 2000: Minoritské náměstí, studna, nepubl. NZ MVJ č. 02–00, ulož. v archivu NZ MVJ č. 57.
- ZIMOLA, D., 2006: Nálezová zpráva č. 61–05. Jihlava, Smetanova ul. č. 3. Léto 2005, NZ MVJ č. 61–05, ulož. v archivu NZ MVJ č. 187.
- ZIMOLA, D. – KRUTIŠ, M., 2010: Zpráva o archeologické akci. Obnova studny ve dvoře farního domu v Komenského ulici č. 20, NZ č. 008–10, ulož. v archivu NZ MVJ č. 458.

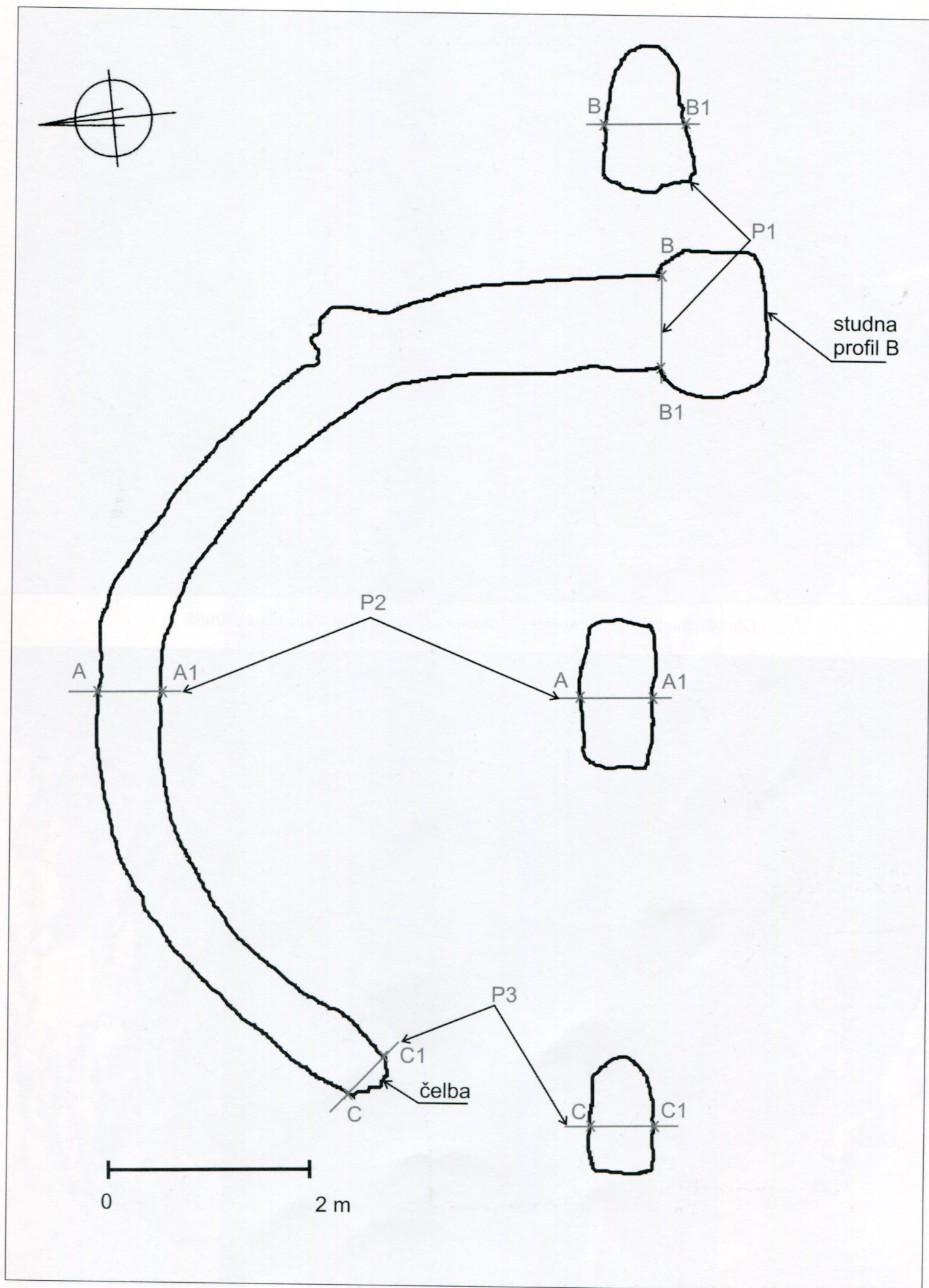

Obr. 1: Poloha archeologicky zkoumaných studní v historickém jádru města Jihlavy. A – Horácké divadlo (1990), B – Komenského ulice č. 20 (2010), C – Kosmákova ulice (2000), D – Smetanova ulice (2005), E – Úzká ulice č. 3 (2002), F – Hluboká ulice č. 8 (1995).

Mapový podklad - ortofotomapa: <http://arcgis.kr-vysocina.cz>.

Obr. 2: Jihlava, Komenského 20; vertikální profil studny s horizontálními řezy A, B a C. Kresba a úprava: Marek Krutiš.

Obr. 3: Jihlava, Komenského 20; půdorys boční chodby s vertikálními řezy A, B a C. Kresba a úprava: Marek Krutiš.

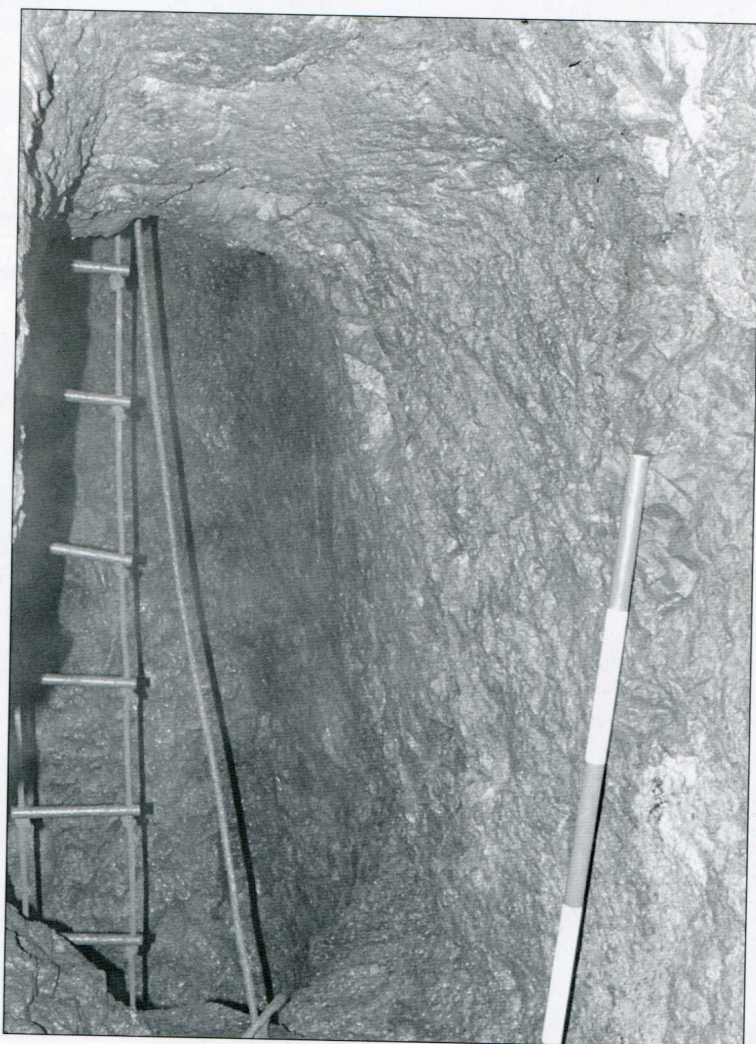
Obr. 4: Jihlava, Komenského 20; studna před odkrytím. Foto Marek Krutiš.

Obr. 5: Jihlava, Komenského 20; kamenné roubení studny. Foto Marek Krutiš.

Obr. 6: Jihlava, Komenského 20; spodní část studny. Foto Marek Krutiš.

Obr. 7: Jihlava, Komenského 20; pohled z boční chodby do studny. Foto Marek Krutiš.

Obr. 8: Jihlava, Komenského 20; profil boční chodby. Foto Marek Krutiš.

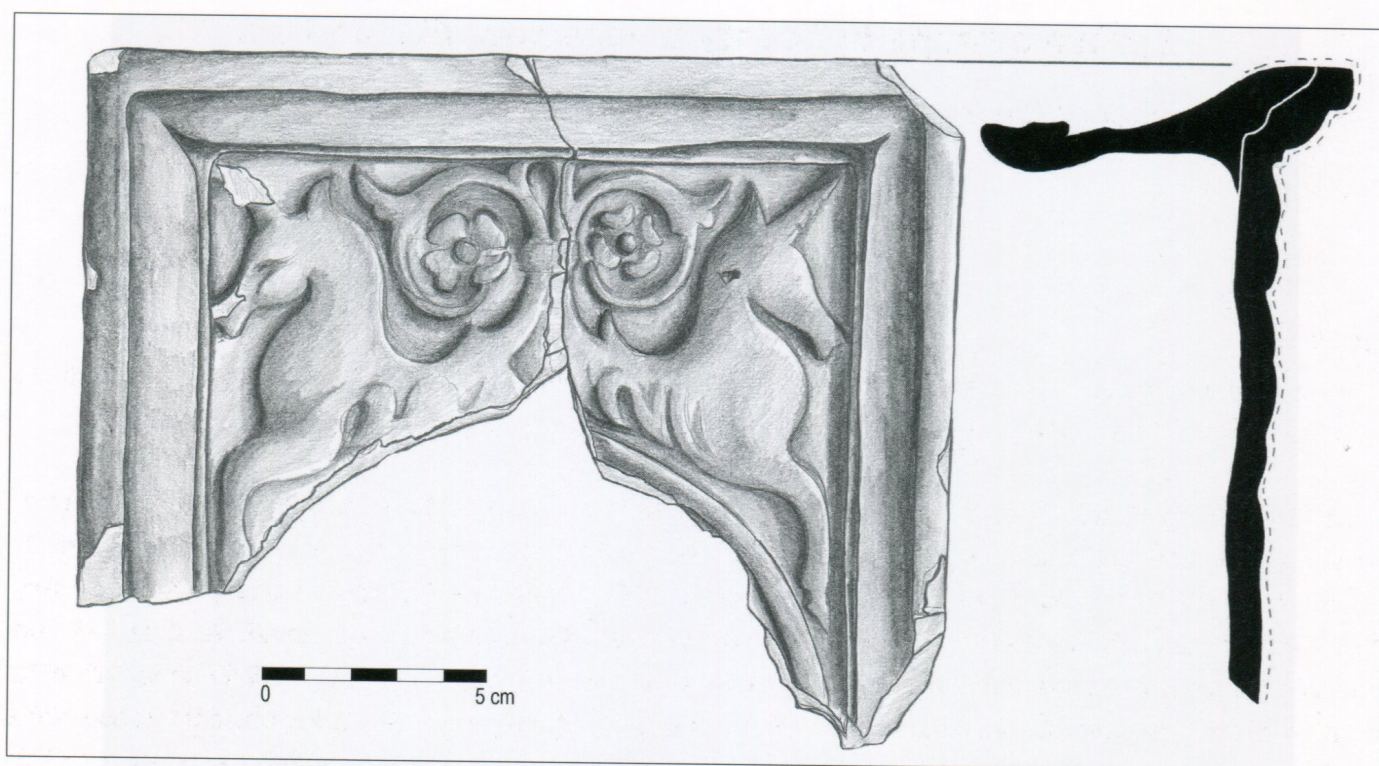
Obr. 9: Jihlava, Komenského 20; horní část studny. Foto Marek Krutiš.

Obr. 10: Jihlava, Komenského 20; část ostění na dně studny. Foto Marek Krutiš.

Obr. 11: Jihlava, Komenského 20; dřevěné roury s pístem. Foto David Zimola.

Obr. 12: Jihlava, Komenského 20; část komorového kachle s jednorozcem.
Kresba: Eva Bílková, úprava Pavla Lajtkepová.